

BUDAPEST TERÜLET MÉRLEGE

L. RÉDEI MÁRIA

SPATIAL BALANCE OF BUDAPEST

In the past 30 years, such a detailed analysis has not been done in city planning. Three essential factors were changes following the millennium; we became member of EU in 2004, and the budget was extended by new financial sources, Hungary takes part in Schengen free flow area 2008. January and a half year later the global economic and financial crisis was launched.

The data of last census of 2011 October was available this year. According that the population decreasing has turned in low a level increasing. The natural reproduction is not sufficient for future development. However, the international migration has juvenile the population structure. Budapest and its agglomeration attracted the 60-70 % of international flow. The ratio of foreigners is still on low level, has not reached the 2% of autochthon inhabitants. The composition of housing is shows the better living standards and the market. It is a new data, each seventh flat are vacant.

The targeted spatial units are in five categories suburban area, Danube, downtown, highlands and transition.

The past two decades two characteristics were typical:

- *the expansion of the city in new area,*
- *the brown field re-habitation by a new function.*

But a large area (32%) is available for future development as housing as economical basis. The total economical field is 13%. The composition of economical units and spatial extension you can read in paper. And one third of city area is not build in. We are dealing with the brown field perspectives, which are competitive reserves for housing and economic development. It is clear for the long-term process do not need any spatial extension beyond the city border.

The long-term strategically plan dealing with the economical, environmental, social challenges on different level. Specific goals are livability, sustainability and gender equality. Paper is sum up the future recommendation how to develop the local economy. What can be the attraction roll of City in this process? Enable facilitating roll, coordinator roll, technical assistance, motivator contribution, to extend the business climate for SMEs.

A főváros teljes területére vonatkozóan közel 30 éve nem készült részletes területi, komplex helyzetelemzés¹. A rendszerváltást követő években készült fejlesztési dokumentumok, a gyorsan változó körülmények miatt rendszerint vizsgálatok, elemzések nélkül készültek. Azok a tények, hogy EU tagok lettünk ezzel a forrás lehetőségeink megváltoztak, és a szabad áramlási térbe kerültünk akkor, amikor a globális gazdasági és pénzügyi válság elkezdődött, nagy hatással voltak a korábbi elképzelésekre. A hatályos koncepció kidolgozásának idejéhez képest lényegi globális változást jelent az, hogy az Unió tagállama lettünk, és 2007-től a szabadáramlási tér részei vagyunk, új források váltak ezzel lehetővé. Ezek a tényezők nagymértékben felerősítették a globális piaci áramlatokban betöltött átviteli szerepünket. Azzal, hogy az európai gazdasági térhez kapcsolódtunk, több irányú érdekegyeztetés helyévé is váltunk. Ezért itt folya-

¹ budapest.hu/Documents/varosfejlesztesi_koncepcio.../04_Tarsadalma.pdf

matosan próbára van téve a hazai és a nemzetközi elvárásnak való megfelelés, az ismeretek és tapasztalatok átadása gyorsan zajlik.

BUDAPEST NEMZETKÖZI ÉS ORSZÁGOS KÖRNYEZETBEN

Budapest az európai kontinens minden irányból jól átjárható kereszteződésében helyezkedik el. Európán belüli földrajzi helyzete egyedülálló adottságokat hordoz, amely a város jövőbeni makro regionális szerepének meghatározó eleme lehet (*CSAPÓ – BALOGH 2012*). A természeti adottságokat felerősítik és kiegészítik az infrastrukturális rendszerek. Köztük is kiemelendő a Duna a gazdaságokat összekapcsoló „piaci folyosók”, potenciális energiavonalak is, melyek ma már az Európai Unió tagállamai és a Közel-Kelet piaci között teremtenek kapcsolatot. Ebben az értelemben tehát Budapest valódi csomóponti pozícióban van. Ezt erősítik a transzeurópai közlekedési hálózat fejlesztési elemei, a Budapesten kereszteződő IV., V., és VII. folyosók. A „medence” – mint földrajzi fogalom – további szervező szerep betöltésére is alkalmassá teszi Magyarországot és Budapest környezetét. A hegygerincek gyűrűjében kialakult síkvidéki térség olyan adottság, melyet kiválóan szervezhet a súlypontjában elhelyezkedő Budapest és térsége. Ezek az adottságok komoly kihívásokat is jelentenek, de egyben fejlesztési lehetőségeket is kínálnak a térség számára.

Budapest nem önállóan fejlődik az európai regionális térben, hanem a környezetével együtt. Ez a környezet igen tág, az ország fővárosa szerep miatt közigazgatás vonatkozásában kiterjed Magyarország teljes területére. Ezen belül határozható meg az a – „csapágyvárosok” (Tatabánya, Székesfehérvár, Dunaújváros, Kecskemét, Hatvan, Salgótarján) várostérségeit is magában foglaló gazdasági tér-, amelyben Budapest hatása erőteljesen érvényesül, és amely térségnek az európai térszerkezetben való közös pozicionálása és fejlesztése indokolt, de még nem történt meg (*IZSAK 2003*). Budapest gazdasági tere, illetve funkcionális várostérsége is nagyobb, mint az agglomerációja, amellyel a városnak mindennapos munkamegosztása alakult ki, „a magyar térszerkezet sajátos eleme, az ország egyik legfrekvenciáltabb kiemelt térsége, más régiók fejlődésének befolyásolója, amely ezért koordinált fejlesztést és összehangolt tervezést igényel”² (*SCHNELLER 2006*).

A fenti szakmai evidencia ellenére Budapest és a városkörnyéki települések érdemi együttműködése mindmáig megoldatlan és számos feszültséggel terhelt. Budapest korábbi térbeli kapcsolatai a központtal radiálisan szerveződtek, és az agglomeráció megerősödése azzal járt együtt, hogy a térségében lévő kapcsolatok, pókhálószerűen bővültek, valamint a fővárosból kifelé áramló szerveződésekkel kétirányú lett. Az agglomeráció maturálódása növelte az együttélés igényét. Az agglomeráció és a főváros közötti vándorlási adatok jelzik a szuburbanizáció és Budapest dezurbanizációjának

² A Budapesti Agglomeráció Területrendezési Tervéről (BATrT) szóló törvény indoklása szerint.

lassulását. A rendelkezésre álló adatok azonban még nem bizonyítják a re-urbanizáció erősödését, azt, hogy a Budapestre való beköltözők között milyen arányban vannak olyanok, akik korábban kiköltöztek és most visszaköltöznek (*CSAPÓ – KOCSIS 2010*). Így van ez annak ellenére, hogy a területfejlesztésről és területrendezésről szóló törvény már 1996-ban – „kiemelt térség”-nek minősítve a Budapesti agglomerációt – megteremtette az intézményesített együttműködés és az összehangolt fejlesztési tervezés kereteit. Budapest *hosszú távú* stratégiájának céljait az alábbiak szerint fogadta el a Közgyűlés:

1. A beépített területek növelése helyett szerkezetfejlesztés
2. A városszerkezetet megőrző, megújító fejlesztés
3. Városi területek megújítása
4. Kínálatteremtés a fejlesztések számára
5. Helybiztosítás a környezetbarát ellátórendszerek számára
6. Közterületek állapotának javítása
7. Területi értékvédelem – a város, mint kulturális örökség

A most készülő Integrált Városfejlesztési Stratégiai nyolc nagytávlatú alapértéket jelölt ki:

1. A geopolitikai helyzet kihasználása, a városi gazdaság hatékonyságának elősegítése
2. A közlekedési rendszer fejlesztése
3. Az épített környezet minőségének javítása
4. A természeti környezet minőségének javítása, a környezetvédelmet szolgáló infrastruktúra és a zöldterületi rendszer fejlesztése
5. A kultúra és a szabadidő-eltöltés feltételeinek biztosítása
6. A fenntartható társadalom és a közösségi gondoskodás
7. A város és környéke térségi integrációjának fejlesztése
8. A városi térszerkezet fejlesztése.

A fentiek nagymértékben támaszkodnak az épített környezetre, a területhasználat struktúrájára, ami azt erősíti meg, hogy ezek hordozzák a múlt és a jövő rendezési, fejlesztési és szabályozási kérdéseit.

BUDAPEST TÁRSADALMA

A demográfiai munkarész három fő elemre koncentrál; a lakosság számának alakulása és annak összetevői, a munkaerő foglalkoztatási kínálata, és az innováció, mint a gazdasági fejlesztés prioritása és koncentrálódása a fővárosban. A koncepció jelen megalkotása önmagában és a 2003-ban elfogadott Koncepcióhoz képest újat jelent abban, hogy városrendezési körzetek szintjén vagyunk képesek kiszolgálni az ágazati tervezést, és ezen a szinten a nemcsak egy demográfiai alapú ún. technikai előreszámítás készül, hanem ezen a szinten az adatok összevetésre kerülhetnek a valós vagy jövőbeli építményállománnyal.

2007 után a lakosság számának csökkenése megállt (a census szerint Budapest lakónépessége 1 millió 729 ezer fő és az állandó népességszáma 1538 ezer fő), ami a nemzetközi bevándorlással, a halandóság javulásával és a hosszabb várható élettartamokkal hozható összefüggésbe. Az elmúlt évtized során 47 ezer fős csökkenésből 33 ezer a belső kerületeket és 14 ezer a külső kerületeket érintette. A 2001 és 2011 közötti időszakban a Budapestről elvándorlók 42%-a, mintegy 265 ezer személy az agglomerációs övezet valamely településén telepedett le. Ezzel szemben az övezetből a fővárosba vándorlók száma csak 156 ezer fő volt, amely az övezet településeiről történő összes elvándorlás negyztizedét tette ki. (*KSH 2013 GYORS JELENTÉS*) Gyorsuló mértékben halad a lakosság életkori összetételének kedvezőtlen alakulása, csökkenő számú gyermekkorúval és növekvő számú időssel kell számolnunk. A vándorlás fiatalító hatásaként a pesti oldal a budaihoz képest kisebb mértékben vagy alig öregszik. A munkaképes korúak száma és aránya is az elkövetkező időszakban indul csökkenésnek. Ezek együttesen növekvő eltartási terhet jelentenek a jelen gazdasága számára, és befolyásolják a jövőbeli folyamatokba történő beavatkozást is. A 2011–2031 közötti időszakban a 0–14 évesek száma 4%-kal csökken, a fiatal felnőttek (15–24 évesek) száma 11%-kal esik vissza az összlakosságon belül, ugyanakkor 3,6%-kal nő az idősebb felnőttek (25–64 évesek) aránya, és 12%-kal nő a 65–X évesek aránya. Mindez azt jelenti, hogy a lakosság kismértékű növekedése számottevő korcsoportri változással jár együtt. Fel kell készülni az öregedéssel járó, fokozódó humán szolgáltatási igények kielégítésére, az eltartási terhek növekedésére. Az öregedésből lehet előnyt is megfogalmazni az alkony „silver economy” kiteljesedésére.

A fiatalok számának visszaesése mind az oktatási intézmények hasznosítására, mind a munkaerő piacra belépő és onnan kilépő korosztályok cseréjére hatással lesz. A jövőben – az európai trendeknek megfelelően – nálunk is csökken a munkaképesek száma és aránya, ennek gazdasági hatásait hatékony, rugalmas és készségnövelő eljárásokkal szükséges kiegyenlíteni.

A 2031-re szóló kitekintések hipotézisei szerint a legtöbb kerületben a lakosság természetes fogyásával kell számolni, és a nemzetközi migráció lakosságpótló szerepe nélkül a tényleges fogyás még nagyobb mértékű lehetne. Várhatóan Budapest lakossága várhatóan kisebb arányban fogy, mint az ország lakossága, ami a fokozott nemzetközi vándorlási érdeklődésnek köszönhető. A legfrissebb kutatások szerint Budapest közigazgatási határain belül legalísiman kb. 74 ezer bevándorló él. A letelepedőkön túl közel 100 ezer külföldinek van állandó tartózkodási engedélye, ők tanulási, munkavégzési céllal, vagy az egészségügyi ellátás miatt élnek itt. A fővárosban a külföldi adófizetők aránya eléri a 6%-ot. Az utóbbi években az évi 3000 budapesti újszülött külföldi szülőktől származott.

Budapest eltér az ország többi részétől abban is, hogy lakossága öregebb és gyorsabban is öregszik. Nem csupán több a nyugdíjas, de azok képzetesebbek, jobb életminőséggel és igénnyel jellemezhetőek. Népeségi súlyuknál fogva magasabb jövedelem tömeggel és összesített fogyasztással is rendelkeznek.

A foglalkoztatás szintje a fővárosban magasabb (57%) az országos átlagnál, a munkanélküliség alacsonyabb (9%), és jellemző a tercier és kvaterner, üzleti szolgáltatás tevékenységek nagy hányada, a magas hozzáadott értékű termelési arány. Az előreszámítások módját adnak arra, hogy becsléseket végezzünk a lakosság munkaerő kínálatára. Budapest nemcsak az országban, de a tágabb régiójában is a nemzetközi kapcsolatok kiemelt helyének számít, ahol a döntési és irányítási funkciók koncentrálnak. Ezzel összefüggésben a piaci és pénzügyi szolgáltatások aránya, kapcsolatai fejlettek.

A gazdaság másik helyi motorja az, hogy Budapest az oktatásban, a kutatás-fejlesztő tevékenységben, a tudásalapú társadalmi fejlődésben tartósan meghatározó szerepet tölt be. A korábbiaktól eltérően – piactudományi körülmények között –, az alkalmas humán erőforrás a haladás kulcselemévé vált. A fővárosban dolgozik az ország összes kutatójának 63%-a, a hazai 1200 kutató- és fejlesztő intézmény közül 550 Budapesten és térségében található. A legalább 250 főt foglalkoztató, regisztrált vállalkozások közül minden 6-7., a középvállalkozások körében minden 24. folytat kutató-fejlesztő tevékenységet. A Budapesten és közeli térségében dolgozó külföldi kutatók és az üzleti élet képviselőinek a száma évi 10%-kal emelkedik.

A főváros népességének 44 százaléka aktív kereső, 15 százaléka tanuló, 28 százaléka nyugdíjas. A foglalkoztatási arány 2008–2012 között 54–57% között mozgott. A nyilvántartott álláskeresők száma 2009-ben emelkedett meg drasztikusan, és 2011-re még tovább nőtt. A munkanélküliségi ráta 2011-ben 9,4–9,7% között ingadozott.

A nyilvántartott álláskeresők összetétele igazodik a kerületek társadalmi státuszához. A magasabb státuszú népességet tömörítő kerületek esetében az álláskeresők is magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, illetve közöttük magasabb a szellemi foglalkozásúak aránya, míg az alacsonyabb státuszú kerületekben az álláskeresők között magasabb az alacsonyabb iskolai végzettségű csoportok, illetve – az ettől nem függetlenül – a fizikai foglalkozásokat keresők aránya.

A nyugdíjasok számát tekintve vannak olyan kerületek és területek, ahol nagyobb arányban élnek, ugyanakkor ez a társadalmi csoport sem homogén: ahogyan az aktív háztartások esetében, úgy itt is megtalálhatóak a szegényebb és a jobb helyzetben lévő háztartások, melyek térben is viszonylag elkülönülten élnek. A jó módú nyugdíjasok főleg a budai oldalon laknak, a szegényebb nyugdíjasok pedig a város terében elszórtan élnek. Mivel a demográfiai trendek azt mutatják, hogy a főváros népességében a következő 20 évben az idősek aránya emelkedni fog, nőni fog a szolgáltatások potenciális igénybevevőinek száma, ezért fontos, hogy az ellátórendszer bővítéséhez megfelelő koncepcióval rendelkezzen a főváros. A jelenlegi adatok egyelőre azt jelzik, hogy az intézményhálózat most sem elég széleskörű ahhoz, hogy a nyugdíjasok jelentős részét ki tudja szolgálni.

LAKÁSSTRUKTÚRA

2001 és 2010 között a fővárosban 820977-ről 889757-re, 2011-ben 903 ezerre emelkedett a lakások száma úgy, hogy 7524 lakás szűnt meg és 81754 épült, többségük a 2004–2009 közötti periódusban. A főváros lakásállományának jelentős része magántulajdonban van. Az önkormányzati bérlakások aránya az 1990-es 50%-ról, 2001-re 11%-ra, majd 2010-re 5,3%-ra csökkent. A lakásállományon belüli legnagyobb önkormányzati bérlakás aránnyal a VIII. és IX. kerület rendelkezik. Az önkormányzati bérlakások száma szinte minden kerületben csökkent az elmúlt években is. Csak néhány olyan kerület van, ahol új bérlakások épültek. Ezek az ingatlanok azonban – általában a fűtés módja miatt – nem felelnek meg a hátrányosabb helyzetű rétegek által megfizethető lakásoktól elvártnak. A 2001-es népszámlálás adatai szerint 73380 üres lakást tartottak nyilván Budapesten, amelyből 6000 volt önkormányzati tulajdonban. A 2011-es népszámlálás adatai szerint az üresen álló, más funkciójú, vagy másodlagosan használt vagy üresen álló lakások aránya 13% (több mint 117 ezer lakás). Az új építésű, használatbavételi engedélyt kapott, de eladatlan lakások száma mintegy 3200³.

Jelenleg a magánbérlakás-szektor jogi helyzete rendezetlen, az önkormányzatok hatáskörébe tartozó szociálisbérlakás-szektor pedig alulfinanszírozott. Mivel mindkét piac bővítésére szükség van, elkerülhetetlennek látszik az országos és a fővárosi bérlakáspolitikai megalkotása. A bérlakásszektor hiánya egyrészt fékezi a mobilitást, hiszen egy új munkahelyért nehezebb (vagy lehetetlen) az ország egyik végéből a másikba költözni. Másrészt az alacsonyabb jövedelmű csoportokat gyakran készteti arra, hogy számukra túl drága lakhatási konstrukciókban éljenek. Mint az utóbbi időben is látszik, a díjhátralékos családok nem tudnak könnyen váltani, és számukra megfizethető bérlakásba költözni. Tehát országos és egyben fővárosi probléma is a bérlakáshiány, és ezen belül a szociális bérlakások hiánya. Az új stratégia a tervezés céljait, eszközeit zónákként fogalmazta meg (1. ábra).

Zónánként is más és más arcát mutatja a területsáv:

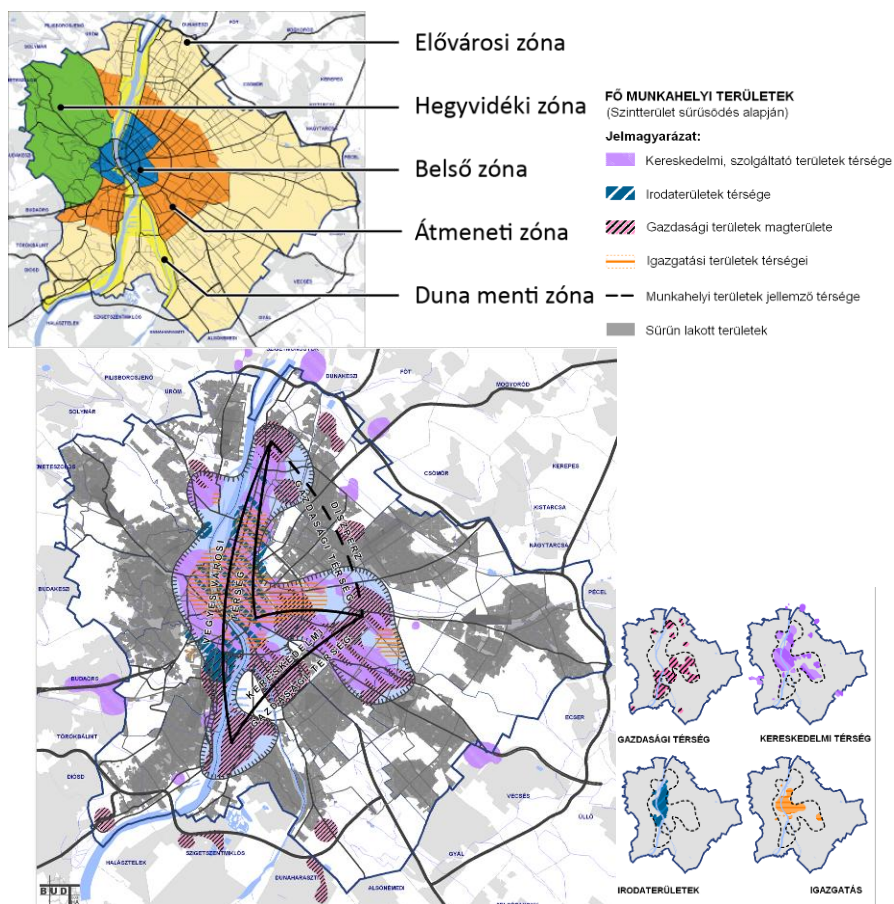
A belső zónára eső része a legkiepítettebb, itt a rakpartok zárják el a városiakok elől a Duna élvezetét, bár a hajózás kikötői is helyenként akadályokat jelentenek a partszakaszok megközelítésében.

Az átmeneti zónára inkább a volt ipari üzemek felhagyott, vagy már újonnan fejlesztésbe vont területei jellemzők.

Az elővárosi zóna sávjaiban részben üdülőterületek és városüzemeltetési területek találhatóak a vízpartra szervezeten.

³ Otthon Centrum (2012) Lakáspiacei monitor 2012 első negyedév, www.oc.hu/download/oc_mon_2011_1_2_hu.pdf

1. ábra: Budapest felosztása
Figure 1: The zone units of Budapest

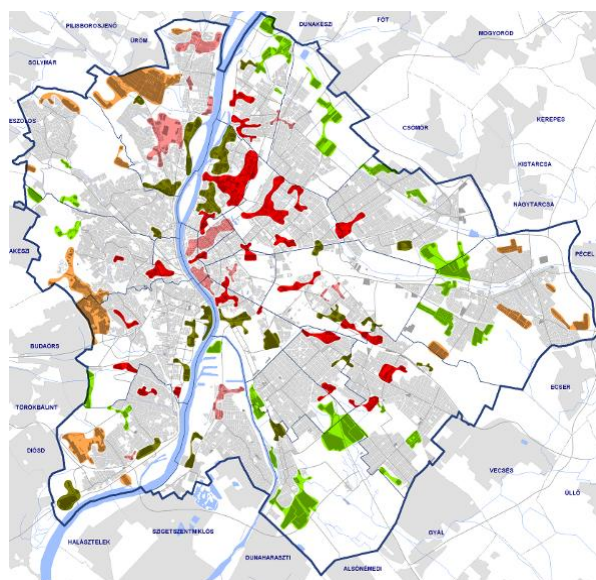
downtown area, mountains region, suburban, transition, Danube

Mivel a város területhasználata folyamatos változáson megy keresztül, a jelen vizsgálatot követően fontos az adatok karbantartása, hogy bármely későbbi elemzéshez megbízható alapot tudjon adni, illetve a változások trendje is megállapítható legyen.⁴ Az elmúlt két évtizedben a változásokat két fő folyamat jellemzi:

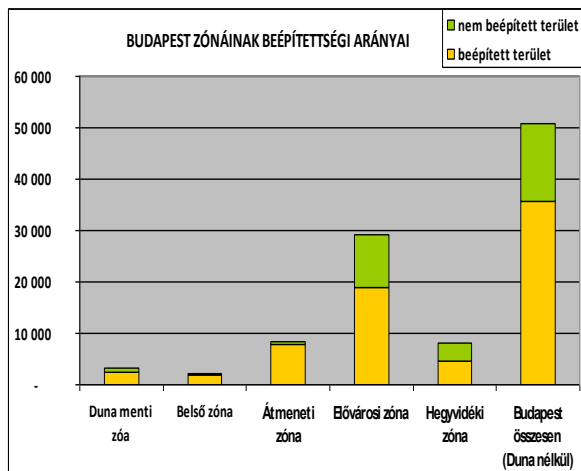
- a városszélek mentén új területek igénybevételével terjeszkedett a város,
- a kialakult városszerkezetben történt átépülések jellemzően a barnamezős területeken eredményeztek új területhasználatot.

⁴ <http://urbanaudit.org>

2. ábra: Funkcionális változások 1990 óta
 Figure 2: Functional transition since 1990

- Átépülő zártkerti - üdülőterületek jellemzően lakóépületekkel történő folyamatos beépülése
- Zöldmezős fejlesztések
- Barnamezős területeken lezajlott új beépítés, vagy jelentős funkcióváltás
- Kialakult városszerkezeten belül lezajlott jelentősebb átépülések

rebuild green area, green new development, brown field, essential rehabilitation in housing.
 not used

Budapest 525,12 km² területen helyezkedik el, melynek jelenleg 52%-át a jelenleg beépített telkek teszik ki, 48%-a beépítetlen. A hatályos TSZT alapján ez az arány távlatban akár 59%–41% is lehetne. Ez azt jelenti, hogy a hatályos terv alapján a jelenleg még nem beépített területek rovására 3675 ha terület újonnan beépíthető. A területi mérleg mutatja, hogy a fővárosban a beépített területek zömét a lakóterületek (61%), ezt követően a gazdasági területek (12%) teszik ki, minden más területhasználat 6% alatti arányt képvisel. A beépítetlen területek közül a mezőgazdasági területek, az erdők és a közlekedési területek hasonló arányban fordulnak elő. Mivel a közlekedési területek műszaki szempontból igénybe vett területek, a város szabad területeinek aránya a teljes területhez képest összesen csak 32%.

Összességében megállapítható, hogy Budapest területhasználata sokszínű, differenciált és nagymértékben tartalmaz belső tartalékterületeket is.

A VÁROS SZERKEZETE

Budapest földrajzi helyzetéből adódó lehetőségeit alapvetően meghatározza a város kialakulásában meghatározó szerepet játszó Duna. A fővároson átfolyó Duna szélessége többszöröse az európai városok folyóinakhoz mérten, ami megmagyarázza Budapest hídjainak csekély számát. Az átkelőhelyek nem csak a két part összekötését, de városszerkezeti és hálózati szempontból a várostest alapvető szerkezeti elemeit határozzák meg. Egy újabb átkelőhely mindig változásokat hoz a városszerkezetben, a területek elérésében, átjárhatóságában, átértékelésében. Az átkelő és a helyzetükkel jelentősen determinált, kapcsolódó főhálózati elemek biztosítják a város területeinek együttélését (KOVÁCS, – WIESSNER, – ZISCHNER 2013).

A KÖZÖSSÉGI ÉS KÖZPONTI HELYEK

A tömegesen használt áramlási helyeknek és a napi alkalmi használatú kisebb tereknek a kapcsolata kiemelt tervezési elem. (mainstream és slow down terek) A város hálózati rendszere és területeinek jellemzői mellett meghatározóak azok a közösségi helyszínek, lokális kisközpontok, kerületközpontok, vagy egyéb, városrészek egészét meghatározó központi helyek, melyek a város működésében alapvető sűrűsödéseket jelentenek. A városfejlődés különböző korszakaiban ezek váltak központi helyszíneké, alakultak városrészes-, vagy városközpontokká, ezek voltak eredetileg az árucsera helyszínei, majd később a gazdasági élet, az információ, a tudás, a kultúra, az igazgatás átvitt értelemben vett „csere” helyszínei, csak a formájuk, a mértékük, a minőségük és a feltételrendszerük változott meg az idők során. Megállapítható azonban, hogy jelenleg a meglévő központok sokkal inkább tekinthetők spontán kialakult központi- kezdeményeknek, mint tudatosan létrehozott és a legmegfelelőbb módon működő rendszerek.

KÖZPONTRENDSZER KÖZLEKEDÉSI ÉS FUNKCIONÁLIS ÖSSZETETTSÉGE KIHÍVÁSOK

Funkcionális és közlekedési összetettség alapján értékelhetők az egyes központi helyek a város szerkezetében. Meghatározóak a metró vagy HÉV kapcsolattal rendelkezők, kevésbé megfelelőek a csak villamossal megközelíthetők. A lokális központokhoz viszont nem szükséges kötőpályás megközelítés, de a kerületi központok, nagyobb kereskedelmi létesítmények csak ezek megléte esetén tekinthetők komplexnek.

A 2010-ben elfogadott Toledói Nyilatkozat hangsúlyozza az integrált városfejlesztés jelentőségét és lehetséges stratégiai megnyilvánulását az intelligens, fenntartható és befogadó városfejlesztés megvalósulása érdekében. Célja, hogy a városok előtt álló fontos kihívások kezeléséhez a gyakorlatba átültethetők legyenek a Lipcsei Charta és Marseille-i Nyilatkozat alapelvei. Budapest Új Városfejlesztési Konceptiója, kapcsolódva a városok előtt álló kihívások kezeléséhez és az Európa 2020 stratégia megvalósításának elemeiből, a következő térségi, környezeti, gazdasági és társadalmi kihívásokra ad választ.

TÉRSÉGI KIHÍVÁSOK

Budapest az Európai Unió csatlakozással az európai térben, az európai városokkal együttműködve, egyben azokkal versenyezve kell, hogy megtalálja a számára és Magyarország számára legelőnyösebb szerepköreit.

Magyarország fővárosaként az ország társadalmi- és gazdasági fejlesztési lehetőségei erőteljesen befolyásolják a főváros és várostérsége lehetőségeit, ugyanakkor Budapestnek is nagy a felelőssége, mivel eredményessége erőteljesen hat az ország egészének társadalmi-gazdasági fejlődésére.

A várostérség intenzív kölcsönhatásainak terében az intézményesített együttműködés alacsony hatékonyságú, fejlesztései nem összehangoltak, nem eredményeznek harmonikus térbeli és társadalmi-gazdasági fejlődést.

Budapest egységének alapja a kétszintű közigazgatási rendszer (biztos?), melyben a fővárosi és a kerületi önkormányzatok érdekeinek összehangolása nem teljesen akadálymentes, miközben a városnak területileg differenciált, de egységes szemléletű fejlesztése indokolt az európai városok versenyében.

KÖRNYEZETI KIHÍVÁSOK

A globális klímaváltozás következményei a városokban fokozottan érvényesülnek, a városi mikroklímában tapasztalható változások egyértelműen az ember tevékenységéhez kapcsolhatók. Világszerte a városok felelősek az üvegházhatású gázok 30%-ának kibocsátásáért, Magyarországon a Budapest a legnagyobb CO₂ kibocsátó. Meleg nyári napokon Budapest belső városmagjának legmagasabb hőmérsékleti értékei jóval magasabbak, mint a zöldövezeti vagy szuburbánus területeken. Az elmúlt időszakban többször megdőlt az évszázados melegrekord, az ilyen kánikulai napokon jelentősen nőhet a halálesetek száma. A klímaváltozáshoz való alkalmazkodás káros következmé-

nyeinek megelőzése a gazdasági pozíciójának és a városi életminőség megőrzésének egyik feltétele (nem tiszta).

Budapest környezeti kihívása, hogy beavatkozás nélkül a klímaváltozás következtében az extrém időjárási viszonyok és környezeti terhek kimutathatóan a munkaképes lakosság teljesítőképességének csökkenéséhez vezethetnek, mely kedvezőtlen gazdasági vonzattal és az életminőség romlásával jár. ez sem).

3. ábra: A szemléleti alapvetések és az átfogó célok viszonya
Figure 3: Principles and thematic goals

GAZDASÁGI KIHÍVÁSOK

A globális gazdasági, pénzügyi, ingatlanpiaci és energiaválság elhúzódása drámai módon érzékelteti a gazdaság jelenlegi modelljének fenntarthatatlanságát. Mind a város-

fejlesztési tevékenységet, mind az önkormányzati gazdálkodást a forráshiány és a szűk gazdasági mozgástér jellemzi. Budapest eddig igénybe vett gazdaság- és városfejlesztési forrásai a mai szerkezetükben kimerültek.

Budapest gazdasági kihívása a folyamatosan képződő saját fejlesztési forráskészlet hiánya, ami jelzi, hogy fordulatra van szükség.

TÁRSADALMI KIHÍVÁSOK

A központi gondoskodás arányának általános csökkenése az egyéni és társadalmi felelősségvállalás megváltozásához vezet, ami a városlakók humán szolgáltatásokkal szembeni igényeire is kihat. Budapest népességének összetételét kedvezőtlenül befolyásolja a visszafordíthatatlan előregedés, mely a jövőben növekvő eltartási terhet jelent a társadalom egésze számára.

Budapest társadalmi kihívása, hogy az ebből fakadó alacsony mértékű foglalkoztatottsággal nem tarthatók fenn a városlakók életét, a város működését biztosító struktúrák sem.

A társadalom, gazdaság, környezet hármassága tekintetében jelen korszakunk egyre nagyobb hangsúlyt helyez a környezetre, különös tekintettel az azt veszélyeztető új, globális kihívások miatt. A koncepció készítése során Budapest társadalma, gazdasága, valamint épített és természeti környezete, mint egymást is befolyásoló tényezők kerültek elemzésre és értékelésre, kitekintéssel a várostérség, az ország, és a nemzetközi régiók rendszereire.

Budapest társadalmi, gazdasági és környezeti helyzetét átfogóan jelzi népességének változása. Hosszú távon akkor tud a főváros jól prosperálni, ha meg tudja tartani népességét, a vonzó élet lehetőségét nyújtja lakóinak, akik munkájuk eredményeként fenntartják és működtetik a várost.

A város akkor válik vonzóvá, ha élhető, ami szorosan összefügg működésének és környezetének fenntarthatóságával, egyben az esélyegyenlőség biztosításával. A koncepció célrendszerében ezek a horizontális célok olyan szemléleti alapvetések, amelyeket a célrendszer minden elemére vonatkozóan következetesen alkalmazni kell.

A horizontális és átfogó célok együttes figyelembevételével lettek meghatározva azok a célok, melyek eredményeként Budapest népességének megtartására alkalmassá válik.

Az **ÉLHETŐSÉG** a környezet, a gazdaság, a társadalom eredményei szerint értékelhető kritérium, mely alapvető elvárás a városi lét szempontjából, egyben kifejezi, hogy a koncepció középpontjában alapvetően az ember áll.

A **FENNTARTHATÓSÁG** a környezet takarékosabb használatától, a felvázolható gazdasági modellen keresztül, a humán szolgáltatások körére is kiterjedő szemlélet, mely alapvetően a jövőt is biztosító fejlesztési irányokat kell, hogy meghatározzon, szakítva a korábbi pazaroló felfogású szemlélettel.

Az ESÉLYEGYENLŐSÉG mindenki számára biztosítani kívánja a város és környezete használatát, a gazdaság által nyújtott lehetőségeket, a társadalmi igények kielégítését biztosító humán szolgáltatásokat.

Az átfogó célok egy integrált szemléletű koncepcióban nem képezhetnek élesen elváló témaköröket. Az átfogó célok szinergiáit kihasználó célrendszer tudja megalapozni Budapest jövőképeinek elérhetővé tételét.

A következő átfogó célok Budapest meglévő értékeire és sokszínűségére alapoznak, meghatározva azokat az irányokat, melyek az integrált fejlesztési elvek érvényesülése mellett Budapest jövőjének fejlesztési alapjait képezik, és amelyre az integrált városfejlesztési stratégiát alapozni lehet.

Az érték- és tudásalapú, fenntartható gazdaság a főváros önkormányzatának célja. A folyamatosan képződő saját fejlesztési forráskészlet létrehozása, ezzel párhuzamosan kedvező feltételek megteremtése a külső források kiegyensúlyozott bevonása érdekében, hogy beinduljon a gazdaságélénkítés a foglalkoztatás-bővüléssel együtt, és megvalósuljon a folyamat fenntartható pályán tartása a Főváros irányítása révén.

Fordulatra van szükség, forrásfeltáró és felhalmozó képességre. A fenntartható gazdasághoz fenntartható erőforrások kellenek, valódi gazdasági érték pedig az anyagi és a humán erőforrások egyesítése révén keletkezik. Cél, hogy az itt keletkező hozzáadott érték visszaforgatásából fenntartható pályára állítható legyen a budapesti térség gazdasága.

A város meglévő értékeinek adottságaival csak kreatív társadalom képes fenntartható módon gazdálkodni, ezért tudás- és képzésalapra (innováció, kreativitás, oktatás, K+F, zöldgazdaság stb.) helyezett gazdaság megteremtése a stratégiai cél. Ennek terület-használati, infrastrukturális, és intézményi feltételeit a térszerkezet-fejlesztés és a fenntarthatóság összhangjának biztosítása mellett kell létrehozni.

A harmonikus, sokszínű városi környezet megteremtése, Budapest értékeinek megőrzése, a sokszínű terület-használat és a hatékony működésű városszerkezet kialakítása, mely megfelelő választ ad a várossal szembeni új kihívásokra és alapvető társadalmi elvárásokra.

Az élhetőség javítása és biztosítása céljából kiegyenlített városszerkezetekre kell törekedni, melynek érdekében ki kell jelölni a fejlesztési célterületeket. Nem szabad felélni a jövőt jelentő, klimatikus hatású szabadterületeket, továbbá ki kell használni és Budapest szerves részeként kell kezelni a Dunát, megteremtve a várossal való szoros kapcsolatát. A hatékonyabb városműködés érdekében a városszerkezetet a városi infrastruktúrákkal (műszaki és humán infrastruktúra) összhangban kell fejleszteni.

Javuló életminőség, harmonikus együttélés célja, hogy a fővárosi népességszámot megfelelő életkori összetétel mellett, hosszú távon fenntartsa, a térbeni-társadalmi különbségeket csökkentse, polgárai számára az egyéni érvényesüléshez vonzó feltételeket nyújtson, a kultúrához, az oktatáshoz, az egészségügyi- és egyéb szolgáltatásokhoz való hozzáférés esélyegyenlőségét biztosítsa, és készségeiben fejlődő, a nemzetközi elvárásokhoz kapcsolódni képes szellemi erőforrással rendelkezzen.

Az átfogó célok szinergiája akkor tud a legjobban érvényesülni, ha a célok integrált szemlélettel kerülnek megfogalmazásra, továbbá a meghatározott feladatok és eszközök is egymást erősítve hatnak a megvalósítás során. Az új városfejlesztési koncepció 17 célja a népességmegtartás érdekében meghatározott három szemléleti alapvetést tükrözve, a négy átfogó cél mentén került meghatározásra. Az egyes célok dominánsan egy, ritkábban két átfogó célhoz kapcsolhatók, de az alábbi táblázat is mutatja, hogy ugyan kisebb mértékben erősséggel, de minden célnak van kapcsolódása a másik kettő, vagy három átfogó célhoz, mivel összefüggéseik alapján egy-egy cél egyszerre több átfogó célt is szolgál.

A CÉLOK JELLEMZŐI

A célok további jellemzőik szerint négy típusba sorolhatók, a jellegük és a városfejlesztésben betöltött szerepük szerint, mint kezdeményezőkézség, tudatos és egyeztetett, felelősségvállalás.

- ▶ a szabadterületek rovására nem történik zöldmezős fejlesztés számára új területki-jelölés,
- ▶ a zöldfelületek, zöldterületek, erdők gyarapodnak a klíma javulását és a rekreációs igényeket szolgálva,
- ▶ a földterületekkel takarékosan gazdálkodó szemlélettel a város terjeszkedése meg-áll,
- ▶ új beépítések során a területek a vegyes használat irányába mozdulnak el, lakóterü-letek esetében az alapellátásuk mindenütt megvalósul,
- ▶ a területi egyensúly a környezetnek megfelelő, területileg differenciált sűrűséggel biztosított lesz,
- ▶ a jelentős kiterjedésű, használaton kívüli barnamezős területek hasznosításra kerül-nek, betöltveik kívánatos városi szerepüket,
- ▶ a kötőtpályás közlekedési elemek mentén koncentrálnak a jelentős nagyságren-dű fejlesztések,
- ▶ a differenciált központrendszer kialakul, a közösségi közlekedéssel való ellátott-sággal megfelelően működő városszerkezetet eredményez,
- ▶ a városközpont a mellékközpontok rendszerével teher mentesül a felesleges forga-lomtól, és a minőségi fejlesztés irányába mozdul el,
- ▶ a központrendszer, a vegyes használat és a jó közösségi közlekedés révén a gépjár-művel való közlekedési igények csökkennek, a „kis távolságok előnyben részesíté-se” fejlesztési szemponttá válik,
- ▶ kialakul az egyes elhatárolt szomszédsági egységek egymáshoz való kedvezőbb kapcsolata,
- ▶ biztosított lesz a gazdasági szerepkörhöz szükséges sokrétű területi kínálat a mun-kahelyek viszonylatában,
- ▶ a lakáskínálat követi a társadalmi igényeket, a lakóterületek élhetővé és fenntar-thatókká válnak,

- megtörténnek a szükséges lakótelepi rehabilitációk és teljesül a belső térségek komplex rehabilitációja.

Meghatározott elvek és célok alapján jelölhető ki nyolc sugárirányú tengely mentén tíz kiemelt, jellemzően barnamezős céltérség, elsősorban meglévő és tervezett kötőpályás közlekedési elemek mentén. A koncepció az átmeneti zónára koncentrált, mivel itt található a kihasználatlan barnamezős területek többsége. Ebben a zónában kerül kijelölésre a városközpontot tehermentesítő nyolc mellékközpont is, a hegyvidéki és a belső zóna találkozásánál. A mellékközpontok a kijelölt fejlesztési sávokban, vagy azokhoz közeli fejlesztési területeken telepednek meg.

A céltérségek a kompaktság érdekében egyes használatot feltételeznek, megférnek a környezetbarát technológiák, a K+F fejlesztések, az irodai munkahelyek, a lakások és azok kiszolgáló intézmények is. A céltérségek, belső szerkezeti kialakításakor zöldterületi fejlesztés is szerepet kell, hogy kapjon. A város peremén egyes gazdasági területeket logisztikai funkció céljára kell igénybe venni, mivel azok lételeme a megfelelő közlekedési kapcsolatrendszer.

A struktúra kiemelt tengelye a Duna, melynek part menti részei az átmeneti zónában egybeesnek az elsődleges fejlesztési céltérségekkel. Ezek lesznek a város legfontosabb célterületei, itt egyszerre teljesül a barna mezőkkel szembeni elvárás és a Duna menti kulturális és turisztikai fejlesztések differenciált megjelenése. Itt jelentős közösségi intézmények tudnak itt kialakulni, Budapest legfrekvenciáltabb területeivé válva, fejlesztésük méltó, városképformáló befejezése révén.

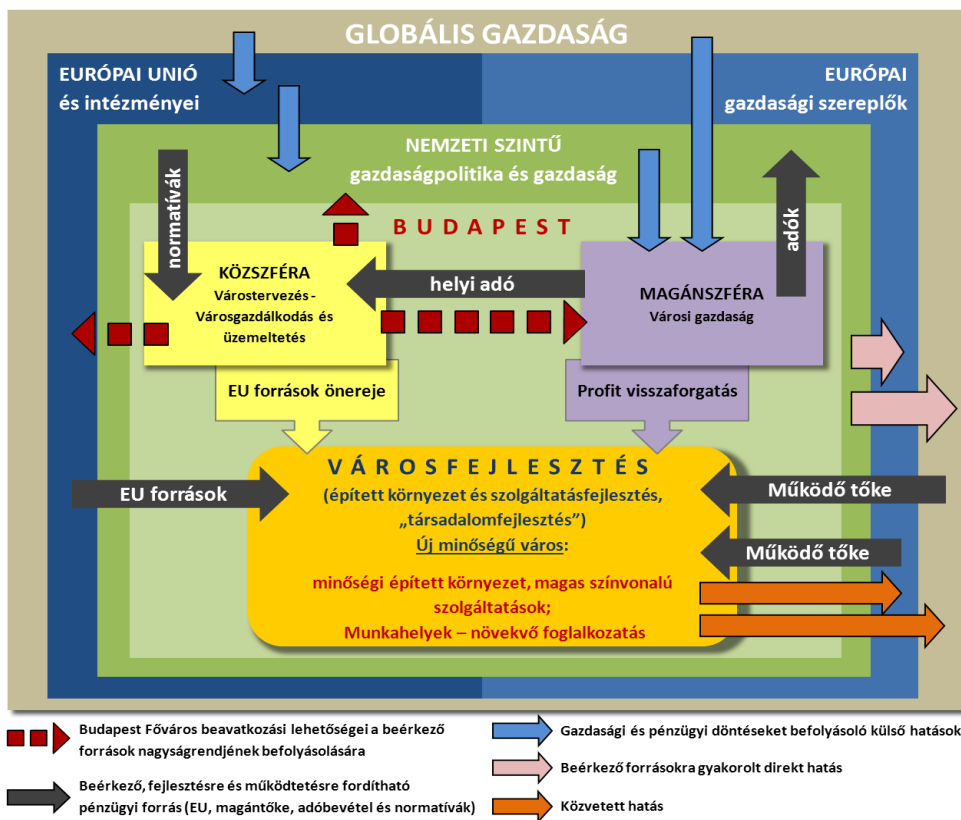
Budapest kedvezőbb klimatikus hatásainak elérését a településszerkezet szempontjából kiemelt szabadterek megtartása is szolgálja, túl egyes területek természetvédelmi jelentőségén, így a budai erdők és az elővárosi zónába beható zöld ékek, a kisvízfolyások menti zöldsávok, amelyek mind a zöldfelületi rendszer elemeit képezik.

A 4. ábra bemutatja, hogy az egyes szereplők milyen mértékben képesek a pénzáramlások nagyságrendjét befolyásolni. Látható, hogy a Budapestet érintő befektetői döntésekre a globális gazdaság és a kormányzat gazdaságpolitikája nagyobb hatással van, mint maga a Fővárosi és kerületi önkormányzatok.

Budapest vonatkozásában többségében vannak tehát azok a külső hatások, amelyek befolyásolására jelenleg nincs módja a Fővárosi Önkormányzatnak, pl. nemzetközi gazdasági folyamatok, nemzeti szintű gazdaságpolitika, és amelyek erősen befolyásolják a Budapestet érintő gazdasági klímát, a befektetői döntéseket. Ugyanakkor, a fentiek tükrében a Fővárosi Önkormányzat kezdeményezőképessége meglehetősen gyenge azokon a területeken is, ahol módja és lehetősége lenne beavatkozni, vagy kezdeményező, koordináló szerepet tölthetne be. A Fővárosi Önkormányzat főbb érdekérvényesítési és beavatkozási relációi, melyeket jelenleg nem használ ki, mint a saját fejlesztési forráskészlet kialakítása és ehhez szervezeti-pénzügyi rendszer létrehozása, az EU források hasznosításának hatékonyságnövelése, a vállalkozások, befektetők felé történő nyitás és együttműködés, a városüzemeltetés és vagyongazdálkodás hatékony-

ságának, gazdasági súlyának növelése, és az adózási ügyek (forrásmegosztás, országos és fővárosi költségvetési, jogalkotói tevékenység).

4. ábra: A helyi és a globális gazdaság kapcsolatai
Figure 4: The links of local and global economy

A városvezetés a következő szerepekben segítheti elő a város gazdasági prosperitását:

Elősegítő, megkönnyítő szerep: a gazdaság működése számára kedvező környezet biztosítása. Ebbe a tevékenységtípusba tartozik a hatékony területhasználat, az infrastruktúrák fejlesztése, működtetése; a biztonságos, tiszta és vonzó környezet kialakítása, óvása, továbbá a megfelelő intézményrendszer és jogi környezet kialakítása.

Koordinátor szerep: gazdasági tervezés, társadalmi párbeszéd és közvetítő szerep, üzleti hálózatok és együttműködés létrehozása és támogatása.

„Képessé tevő” szerep: szakértői és technikai segítségnyújtás, információ- és tanácsadás, üzleti tréningek, továbbképzési programok szervezése.

Serkentő szerep: kedvező hitelek, adókedvezmények és –jövőírások, alacsony bérleti díjak, marketing és kommunikáció, üzleti inkubáció.

A bevezetőben említettem a tervezés újszerűségeit. ehhez adalékot jelent azoknak az aktív szerepeknek, érvelésnek a jellemzői, ami a tervezést folyamatos cselekvési programként kezeli. Feladatokat és együttműködést fogalmaz meg a szereplők számára, ezzel alkalmas arra is, hogy a jelentkező változásokra reagálni tudjon.

IRODALOM

CSAPÓ, T. – BALOGH, A. (2012): Industrial areas and their transformations in Hungary. In: Csapó, T. – Balogh, A.(eds.): Development of the settlement network in the Central European countries: Past, present, and future, Berlin – Heidelberg, Springer Verlag, 2012. pp. 245-258. (ISBN: 978-3-642-20313-8)

CSAPÓ T. – KOCSIS Zs. (szerk.) A településföldrajz aktuális kérdései. Szombathely: Savaria University Press, 2010. (ISBN: 978-963-9882-54-6)

IZSÁK É. (2003): A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői. Budapest és környéke, Budapest: Napvilág Kiadó, 178 p. http://budapest.hu/Documents/varosfejlesztési_koncepcio.../04_Tarsadalma.pdf

KOVÁCS Z. – WIESSNER, R., – ZISCHNER, R. (2012): Urban Renewal in the Inner City of Budapest: Gentrification from a post-socialist perspective. *Urban Studies* 50:(1) pp. 22-38. (2013)

Budapest területfejlesztési koncepciója Helyzetelemzés, BFVT. 2012 nov. <http://urbanaudit.org>

SCHNELLER I. (2006): Opponensi vélemény a Budapesti Agglomeráció Területrendezési Tervéről szóló 2005. évi LXIV. tv. módosításának tervezetéről